

Mozaika zobrazující bitvu u Issu, v níž se střetla vojska Alexandra Velikého a Dáreia III. Tato mozaika byla nalezena v Pompejích a v současnosti je uložena v Neapolském muzeu

Nejmocnější říše světové historie II

Světové dějiny byly odjakživa vytvářeny mocnými říšemi, které si dokázaly vojensky podmanit své okolí. V dějinách západní civilizace přitom zanechaly nejvýraznější stopu dvě starověké říše. Mocné řecké státy, jež vyvrcholily mohutným impériem Alexandra Velikého, a absolutní pán středozevního světa – Řím

Řecký svět

Starověký vzor kultury i vojenství

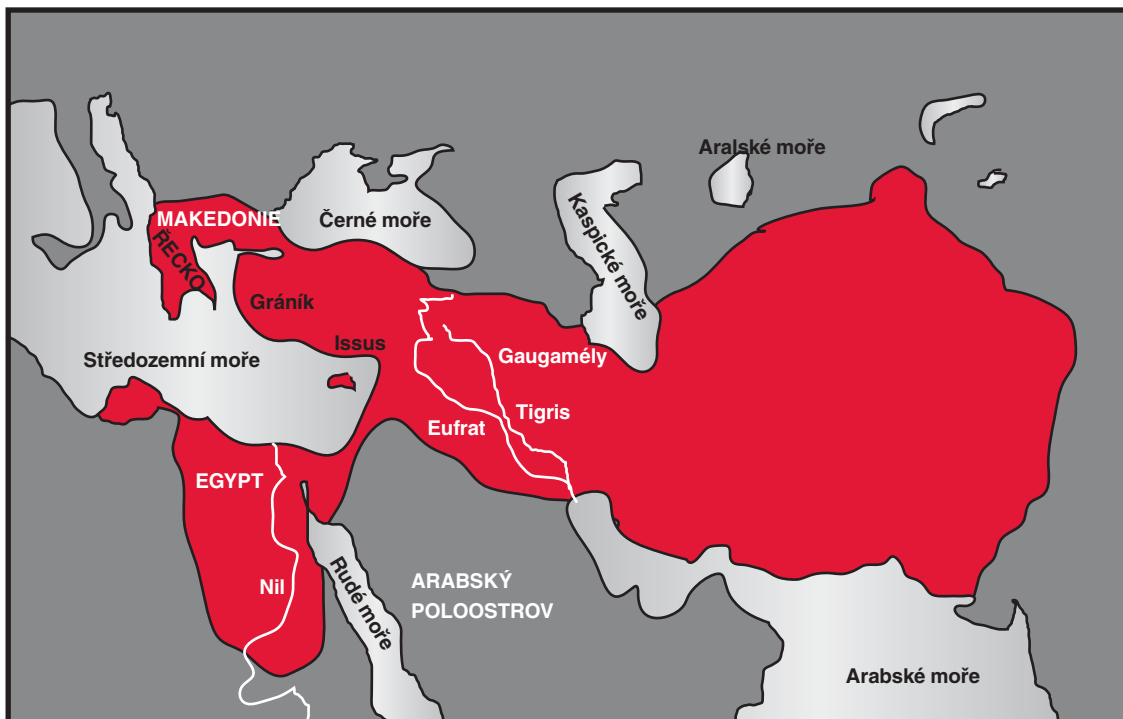
V podvědomí běžného člověka jsou počátky řecké válečné slávy neodmyslitelně spojeny s popisem slepého básníka Homéra a jeho nadčasových eposů Ilias a Odyssea. Právě na troskách hořící Tróje se počátkem 12. století př. n. l. měla zrodit legenda, vedoucí až ke spartským hrdinům u Thermopyl a výbojům Alexandra Velikého.

Archaické období a Mykény

Z tematiky eposů je zřejmé, že již v 8. století př. n. l. bylo válečnictví velmi důležitou a uctívanou složkou života tehdejší společnosti. Hrdinové eposů byli do značné míry hodnoceni především na základě svých fyzických a psychických dispozic pro boj s nepřítelem. Lze tedy předpokládat, že snaha o disciplínu a výchova k válečnickým hodnotám byla rysem již nejstarší řecké kultury. Etika váleč-

níka zde na rozdíl od východních armád zůstávala silná a spoléhalo se především na agresivní útok úderných jednotek. Důležitým faktorem byla ovšem i motivace a osobní zájem na úspěchu bitev soukromých občanů, kteří tvořili jádro pěchoty.

Hlavní aktéři Homérových hrdinských eposů – Achajci – byli představiteli tzv. mykénské kultury, která ovlivňovala historii velké části Středomoří již během pozdní doby bronzové (asi v letech 1600–1100 př. n. l.). Zdejší indoevropské obyvatelstvo již mluvilo řeckým dialektem a ovlivnilo nejen samotnou egejskou oblast, nýbrž i široké okolí, včetně Egypta, Malé Asie, Sicílie a jihu Itálie (a podle některých interpretací snad i dnešní Británie). Jedním z důvodů úspěšného rozmachu této civilizace byla statečnost a válečnické umění mykénských Řeků, což dokládá archeologický

➤ Rozsah říše Alexandra Velikého v roce 330 př. n. l., kdy dosáhla největšího územního rozmachu. Tehdy měla cca 5,4 milionů km², což je víc než současné státy Evropské unie (cca 4,33 mil. km²)

záznam v podobě často objevených militarií i obrazů s bojovými výjevy. Z archeologických pramenů také vyplývá, že mykénská armáda mohla být ovlivněna armádami Středního východu, a uplatnění tak zde našly i oddíly válečných vozů podporující pěchotu. Důraz na vojenskou složku byl dán dostatečně najevo i charakterem panovnického sídla mykénských králů, neboť to se podobalo spíše nedobytné pevnosti s mohutnými hradbami než reprezentativnímu paláci. Vládcí si také často vydržovali osobní družinu bojovníků, rozdělených

do jednotek chránících jednotlivé, předem určené sektory okolí paláce (například vládcí Pylu).

Přes vojenské schopnosti se mykénská kultura kolem roku 1100 př. n. l. rozpadla vlivem vnitřních nepokojů i vnějších vpádů do východního Středomoří (především invaze dórských kmenů a tzv. mořských národů).

Výzbroj na vlastní náklady

V pozdějším období se do popředí dostaly řecké městské státy, které stály před nelehkým úkolem

ubránit své hranice před často i silnějšími nepřáteli. V městských státech podléhal každý plnoprávný občan vojenské povinnosti a jeho úkoly byly přesně stanoveny jeho postavením ve společnosti. Motivace vojáků, bojujících proti vnějšímu ohrožení často o holou existenci, byla významným faktorem. Žádné žoldnéřské vojsko nemohlo být na výsledku bitvy zainteresováno více, což se také projevilo v největších střetnutích klasické doby (především ve válkách s Perskou říší).

Bohatší občané nastupovali do boje jako pěší těžkooděnci – hoplité. Ti tvořili páteř samotného vojska a většinou rozhodovali celé bojové střetnutí. Nejbohatší vrstva obyvatel tvořila obvykle jezdeckvo, které však v této době ještě nebylo početné a nehrálo většinou významnou roli. Chudší Řekové tvořili oddíly pěších lehkooděnců nebo plnili jiné pomocné úkoly, včetně nebezpečné „kariéry“ veslařských osádek na válečných lodích. Athéňané navíc najímali i žoldnéře, například skytské lučištníky. Vojenská služba zde začínala v 18 letech, kdy byli mladíci zapsáni do zvláštních seznamů. Po dvouletém výcviku – tzv. efebii – dostali hoplité od státu štít a kopí (ostatní výzbroj si museli opatřit sami) a dalších 42 let byli povinováni vojenskou službou v případě ohrožení.

Nejtvrďší bojovníci

Základní součástí výzbroje hoplité byl už podle názvu hoplon – kulatý štít o průměru 80–100 cm. Dále to byl kovový hrudní pancíř, chrániče holení a přílba. K plechovému pancíři, který se skládal z předního a zadního dílu a zapínal se na boku, byly přivěšeny závěsky, které chránily podbrášek. Někteří těžkooděnci nosili ještě chrániče kotníků a stehen, kryjící část stehen pod závěsy, a chrániče předloktí, který se nosil na pravé paži (levá již byla chráněna štítem). Všechny kovové části zbroje musely být podloženy kůží nebo látkou, stejně tak i kovové přílby. Hoplité používali těžké, asi 2,5 metru dlouhé kopí se železným hrotem. Kromě toho nosili ještě krátký dvousečný meč, zavěšený na levém boku. Celá výzbroj vážila až 30 kg, proto měl každý voják jednoho otroka, který mu výzbroj za pochodu nosil a dával pozor na jeho zásoby potravin.

Vojenská služba řeckých mužů začínala v 18 letech. Dva roky trval výcvik a dalších 42 let byli povinováni vojenskou službou v případě ohrožení

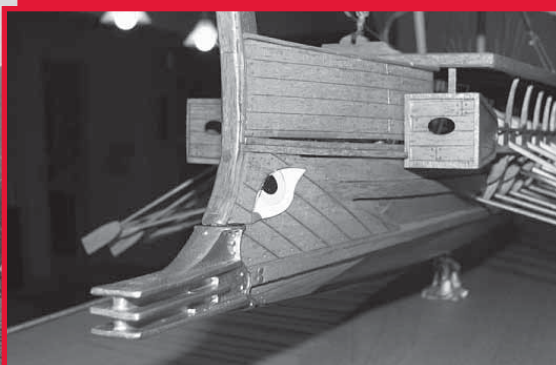
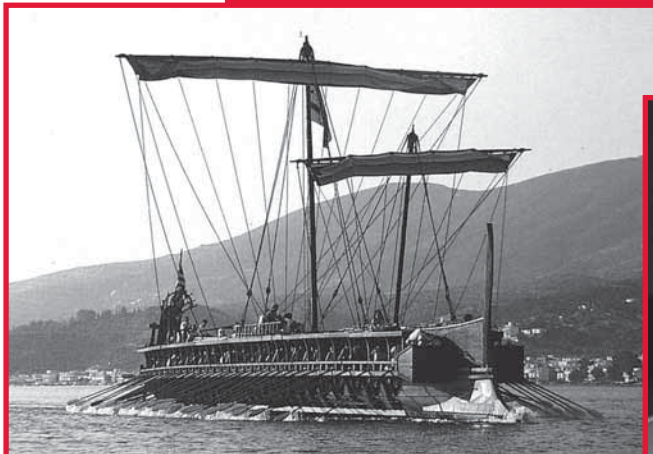
➤ Řecké válečné loďstvo

Zvláště pro Athény, jakožto obchodní velmoc, mělo velký význam také válečné loďstvo. Ve starověku znamenala kontrola nad mořem významnou výhodu, protože takto bylo možné dopravovat zásoby a posily i urychlovat přesun jednotek. Námořní operace se tak poměrně rychle staly častou součástí válečných tažení a námořní bitvy začaly probíhat ve velkém měřítku. Řecké posádky byly sice dobře vycvičené a koordinované, přesto však technická úroveň lodí příliš velkou bezpečnost

nezaručovala. **Během bouří mohlo dojít často ke ztrátám větším, než byl schopen způsobit jakkoliv silný nepřítel, protože i nezranění vojáci z potápějící se lodi měli jen mizivé šance na přežití.** Flotila řeckých triér (lodí se třemi řadami vesel) byla postrachem perského loďstva při obou invazích za řecko-perských válek. Nejnebezpečnější zbraní těchto až 37 metrů dlouhých lodí byl bronzem okovaný kloun (beran), který se vrážel do boku nepřátelské lodi a následkem toho ji potopil. Triéra kromě stěžně s plachtou disponovala i vesly (umístěnými ve třech řadách nad sebou), což jí umožňovalo plout i za úplného

bezvětří. Její malé rozměry byly vyváženy především výbornými manévrovacími schopnostmi. Toho Řekové využili například při rozhodné bitvě u Salamíny. **Posádku triéry tvořilo asi dvě stě mužů, z nichž asi 170 byli veslaři. Kapitán ovládal triéru pomocí dvou vesel na zádi.** Mezi nevýhody triér však patřila nízká bezpečnost za bouře a nedostatek místa pro spánek posádky. Triéry byly velice populární ve zlaté době Řecka a dosahovaly rychlosti až 16 km/h. Konstrukční prvky triéry později převzali Římané při stavbě trirém. V pozdější helénské době se objevují mohutnější lodě – vlastně velké, těžce obrněné plovoucí platformy, schopné nést různé věže, katapulty i námořníky. **Námořní taktika byla poměrně jednoduší a v podstatě kopírovala styl boje na souši, kdy se lodě „sešikovaly“ v určitých formacích a pluly proti nepřátelské flotile.** Nablízko pak zahájily střelbu z praků, katapultů a balist, přičemž vrhali téměř všim, co bylo po ruce, včetně zápalných projektilů (směsy oleje a pryskyřic). Pak už záleželo na tom, jak blízko se k sobě lodě dostaly, nebo zda jedna druhou dokázala klounem prorazit.

➤ Rekonstrukce řecké triéry a detail modelu lodi s bronzem okovaným beranem, jenž sloužil k proražení nepřátelské lodi

Pověst nejlepších vojáků si v řeckém světě dlouhodobě udržovali Spartané, známí velmi drsným výcvikem. Ve Spartě byla vlastně jediným schváleným povoláním vojenská kariéra, čímž se militantní povaha státu stávala poněkud extrémní. Již v sedmi letech byli chlapci podrobováni tvrdé disciplíně a veškerá výchova směřovala k jedinému cíli – přeměnit chlapce v neohrožené vojáky. Muži tak tvořili od mládí zvláštní komunity, jejichž soudržnost byla posilována společným výcvikem i ubytováním, tedy jakýmsi příbuzenským společenstvím. Také spartská armáda spoléhala především na hoplity.

Morálka proti množství

Vrchol válečné slávy klasického Řecka přišel v první polovině 5. století př. n. l., kdy se odehrály slavné řecko-perské války. Ty představovaly sérii konfliktů mezi řeckými městskými státy a mocnou Perskou říší. Jejich bezprostřední příčinou byly snahy perských králů Dáreia I. (asi 550–486 př. n. l.) a především jeho syna Xerxa I. (519–465 př. n. l.) podmanit si vojenskou mocí evropské Řecko. Tyto snahy však navzdory obrovské materiální a vojenské převaze Persie skončily výrazným neúspěchem. Pro vítězný Řeky se stalo období řecko-perských válek téměř národním mýtem a vstoupilo i do literatury (např. Aischylovi Peršané). Mýtus ve formě obrany západních hodnot před orientální despotií pak zčásti přežil až do moderní doby.

Perská říše oplývala nesrovnatelně většími zdroji, ekonomickým, hospodářským i lidským potenciálem, než všechna řecká města dohromady. Přesto se Řekové dvojnásobně invazi ohromné armády Velkého krále Dáreia a poté i Xerxa ubránili a Peršany přes jejich početní převahu drtivě odrazili. Kromě možného faktoru štěstí zde musela hrát roli i nesporně vyšší bojová kvalita a morálka řeckých vojáků. Zatímco Athény byly schopny postavit v 5. století př. n. l. do pole asi 30 000 těžkoooděnců pod velením deseti strategů, Velký král disponoval desetinásobkem tohoto počtu (a to ještě část armády nechal na domácím území).

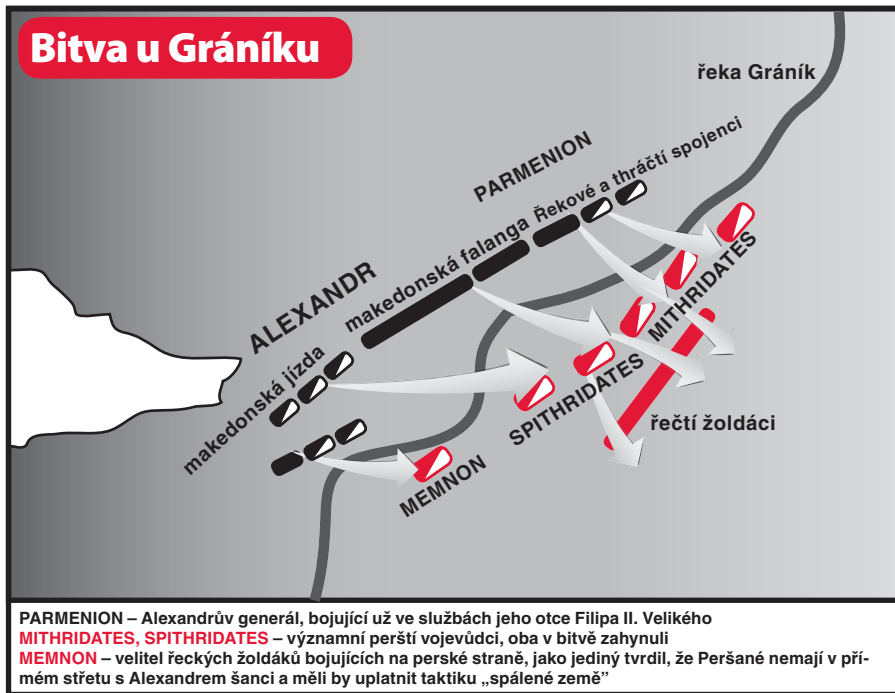
Historický milník „otce dějepisu“

Některé Hérodotovy údaje jsou sice značně přehnané (hovoří až o několikamilionové perské armádě!), přesto je ale výrazná početní převaha Peršanů nepochybnitelným faktem. Výmluvné jsou pak především výsledky bitev, jako byla ta u Marathónu roku 490 př. n. l., kde údajně padlo jen 192 řeckých, ale 6 400 perských vojáků (Peršané měli asi trojnásobnou převahu). Ještě mnohem výraznější převahu měli Peršané také v Thermopylské soubojce, přesto jejich útočným vlnám dokázala hrstka spartských vojáků krále Leonida (asi 521–480 př. n. l.) dlouho odolávat, což vedlo ke zdržení dalšího postupu a výrazně uspišilo řecké vítězství. Nikde jinde tedy více neplatilo, že kvalita zvítězila nad kvantitou, byt toto konstatování není zcela přesné.

Důležitou roli hrál jistě také strategický um a důvtip řeckých velitelů, jako byl Miltiadés (asi 550–489 př. n. l.), vítěz od Marathónu, nebo Themistoklés (524–459 př. n. l.), zakladatel athénské flotily. Řekové nezávislost uhájili díky svým válečnickým schopnostem a zásluhou „otce dějepisu“ Hérodota (asi 484–425 př. n. l.) se tento konflikt dostal do povědomí celé západní civilizace jako jeden z jejích historických milníků. Řecký svět se pak přes četné vnitřní konflikty mezi městskými státy stal významnou entitou starověkého světa, a to jak po vojenské, tak i kulturní a vědecké stránce.

Alexandr Veliký – pán světa

Ve druhé polovině 4. století př. n. l. se těžiště moci a síly přesunulo do oblasti „barbarské“ Makedonie, když si Alexandrův otec Filip II. Veliký (asi

PARMENION – Alexandrův generál, bojující už ve službách jeho otce Filipa II. Velikého
MITHRIDATES, SPITHRIDATES – významní perští vojevůdci, oba v bitvě zahynuli
MEMNON – velitel řeckých žoldáků bojujících na perské straně, jako jediný tvrdil, že Peršané nemají v přímém střetu s Alexandrem šanci a měli by uplatnit taktiku „spálené země“

382–336 př. n. l.) podmanil řecké městské státy bitvou u Chaironeie roku 338 př. n. l. Filip sice byl uznávaným vojenským géniem, ale jeho syn ho zcela zastínil. Alexandr III. Veliký (356–323 př. n. l.) rozšířil hranice své říše tažením do Persie a na indický subkontinent a nepodleh v jediném střetnutí, čímž se stal zřejmě největším a nejuspěšnějším vojevůdcem celé historie. V době své smrti ovládal většinu tehdejšího Řekům známého světa.

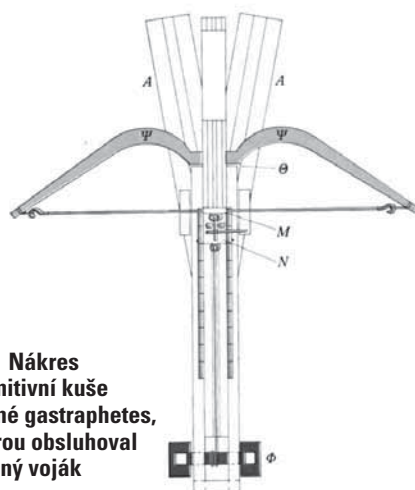
Bezprecedentní byl přitom zvláště způsob podmanění Persie, která do té doby patřila k jakýmsi „supervelmocem“ starověku. Přes početní stavy armád podobné řecko-perským válkám, kdy Alexandr v žádné bitvě neměl ani polovinu vojáků, jako měl nepřítel, dokázal makedonský král svého protivníka Dáreia III. (asi 380–330 př. n. l.) na hlavu porazit. Nyní byl agresorem muž ze západu a Peršané se ocitli v obranném postavení. Ani tentokrát se ale k perskému Velkému králi štěstí nepřiklonilo. V bitvách na řece Grániku (334 př. n. l.), u Issu (333 př. n. l.) a Gaugamél (331 př. n. l.) Alexandr soupeře deklasoval a ohromnou říši ovládl. Později ji ještě rozšířil a jen pro vyčerpání vojáků byl nucen

vrátit se z výpravy do nitra Indie, když jeho vládu uznával již téměř celý tehdy známý svět.

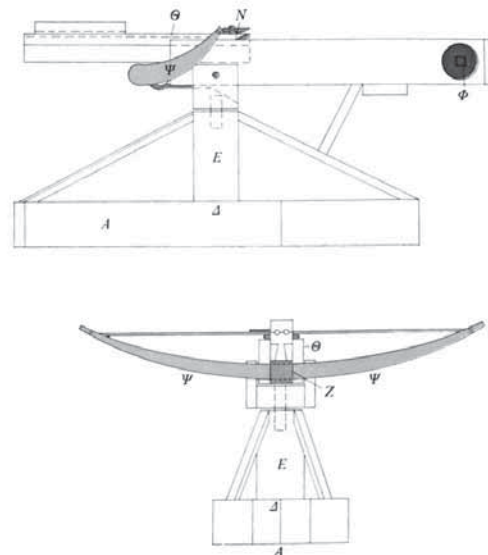
Úpadek a dělení

Po Alexandrově smrti v Babylóně v roce 323 př. n. l. vypukly mezi jednotlivými makedonskými vojevůdci, tzv. diadochy, po několik desetiletí trvající války. Diadochové si postupně rozdělili Alexandrovu říši a na jejich troskách založili vlastní království, z nichž největší byly seleukovská a ptolemaiovská říše. Ve 3. století př. n. l. však již nezadržitelně následoval úpadek vojenské moci řeckého světa ve prospěch nově se rodící velmoci – antický Řím zlomil poslední odpor proti své vůli v bitvě u Pydny roku 168 př. n. l., kdy se také ukázala definitivní zastaralost falangy oproti moderní římské legii. V nerovném terénu tehdy legionáři využili mezer v jinak semknutých řadách falangistů a jejich formace rozbili. Poté už následoval prakticky jen masakr makedonských vojáků, kterých prý při útoku padlo na dvacet tisíc. Zároven s tím skončila pyšná vojenská sláva řeckého a makedonského světa a samotná Makedonie byla příznačně rozdělena Římany do čtyř republik.

Alexandr Veliký nepodleh nepříteli v jediném střetnutí a ovládl většinu tehdy známého světa. Neuvěřitelné bylo zejména podmanění Persie – mnohonásobně silnější „supervelmoci“

» Nákres primitivní kuše zvané gastraphetes, kterou obsluhoval jediný voják

» Jak válčili staří Řekové

MYKÉNY

V mykénském vojsku zřejmě existovala závazná a přesná hierarchie, včetně vymezení velitelských pravomocí. Oddíly byly vždy tvořeny počtem vojáků dělitelným deseti. Jádrem samotného vojska byla těžká pěchota, která byla poměrně dobře chráněna pancířem, přilbami a štíty. Přilba byla většinou vyrobená z kůže, vystlaná plstí a překrytá plíšky z bronzu. Pancíř obvykle tvořila jakási košile, do které byly mezi vrstvy plátna vsity kovové plátky chránící trup i stehna bojovníka. Existovala však také těžká zbroj z velkých bronzových plátů. Štíty z volské kůže byly zpevněny kováním. Mezi základní zbraně patřil meč, oštěp a dýka. U velitelů a bojovníků z řad aristokracie byly tyto zbraně často bohatě zdobené. **Platila zde silná etika válečníka a agresivní útok úderných jednotek byl základním taktickým prvkem.**

KLASICKÉ ŘECKO

Během osmého století př. n. l. se již řecký způsob boje začal měnit. **Dřívější heroický styl boje byl zavřené a do popředí taktických systémů**

» Zobrazení klasické řecké falangy, vpravo makedonská falanga v bojové formaci 256 mužů – syntagma

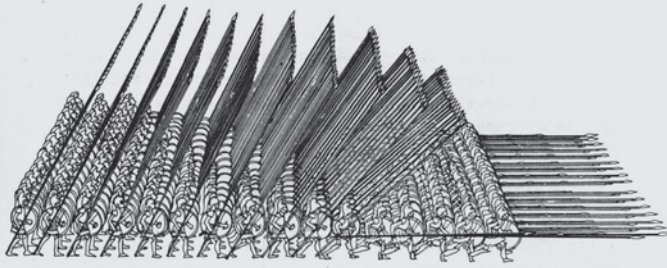

se dostala falanga. Falanga byl sevřený bojový šik, složený z mnoha vedle sebe postavených zástupů. Když voják v první řadě padl, na jeho místo okamžitě nastoupil následující voják v řadě. Falanga mohla být postavena v otevřeném šiku (na každého muže připadaly asi dva kroky místa) nebo v šiku uzavřeném (jen jeden krok na každého).

Běžnou taktikou falangy byl přímý postup a čelní kontakt s nepřítelem. Pokud se nepovedl zdrcující úder a nepřítel neustoupil, následovala jakási směsice zaklesnutých vojenských těles, přetlačování štítů a snaha o prolomení semknuté řady protivníka. **Falanga byla zranitelná při rozdílné výdrži a fyzickém potenciálu především bojovníků v prvních řadách,** proto se dbalo na zařazení silných a osvědčených vojáků na tyto pozice. Ruku v ruce s touto taktikou byly zavedeny také změny ve výzbroji, například zavedením tzv. argského štítu, který byl již připevněn k levému předloktí bojovníka. Štít chránil bojovníka od brady až ke kolenům a byl dostatečně široký, aby v uzavřeném šiku poskytoval zástitu nechráněné straně vlevo stojícího spolubojovníka. Postupně byly nahrazeny i dříve běžné vrhací oštěpy a místo nich bylo zavedeno praktičtější dlouhé kopí.

VOJSKA ALEXANDRA VELIKÉHO

Velký podíl na Alexandrově úspěchu měly vojenské reformy, se kterými přišel již Filip II. Ustavil v makedonském vojsku pravidelné oddíly pěšáků, tzv. pezhetairů. Ti byli vybaveni o trochu lehčí zbrojí než hoplité, ale **nosili s sebou jako hlavní zbraň tzv. sarissu – až 6 metrů dlouhé kopí,** které se stalo smrtelným nástrojem především při nacvičené sevřené formaci – makedonské falanze. Filip II. navýšil počet jejich řad na 16, a zvýšil tak nebyvale její údernou sílu. V rovinatém terénu si „naježená“

pěchota udržela všechny potenciální nepřátele od těla a byla téměř nepřemožitelná. Během dalších stopadesát let po Alexandrově smrti se falanga stala nejdokonalejší válečnou zbraní.

Z dalších jednotek byli významní hypaspisté, kteří tvořili elitní složku armády. Jejich postavení během bitev bylo obvykle mezi pomalými těžkoo-

děnci a jízdu na pravém křídle, přičemž tvořili jakýsi pružný přechod mezi těmito složkami. **V počtu 3 000 mužů plnili také úlohu lehké přepadové pěchoty. Filipem II. i Alexandrem byli často používáni v tzv. kosé bitevní soustavě.** Byli většinou vyzbrojeni tři metry dlouhým kopím, krátkým mečem a příležitostně i štítem. Lehká pěchota (peltasté) plnila také důležitou úlohu, a sice krytí křídel a týlu bojujících jednotek. Jejich výzbroj i taktika byly poměrně jednoduché, spoléhali se často jen na oštěpy, praky nebo luky. Taktikou peltastů přitom bylo zasypávat nepřítele na dálku oštěpy a s využitím vysoké pohyblivosti se vyhýbat přímému kontaktu s údernou silou nepřítele.

Další složkou makedonského vojska bylo i jezdeckvo (kavalerie), které rozhodlo již zmínovanou bitvu u Chaironeje. **Makedonská jízda již byla významnou útočnou silou a byla využívána v mnohem větší míře, než tomu bylo dříve.** Od doby Filipa II. bylo asi 1 800 jezdců (hetairů) rozděleno do osmi menších oddílů – eskadron. Jízda se dělila na těžkou a lehkou (podle kvality zbroje), první se účastnila bitevní vravy na křídlech, druhá plnila spíše průzkumné úkoly. Alexandr počet jezdeckva značně navýšil a na svou dobu měl k dispozici úctyhodný počet asi 5 500 jezdců. Hlavní zbraní jízdy byl krátký oštěp a meč (ještě neexistovaly třmeny, které by umožňovaly boj kopím). **Spíše dodatečný psychický účinek mělo mít také zařazení válečných slonů získaných v Indii,**

výjimečně jich mohlo být i několik set, ale jejich vojenská hodnota byla poněkud sporná.

Z technických inovací makedonské armády lze zmínit například používání válečných strojů, především obléhacích věží a metacích strojů, jako byl **katapult, schopný do-**

střelit šíp na vzdálenost až 650 metrů, nebo balista, vrhající kamenné koule 300 metrů daleko. Své použití našly také primitivní obdoby kuší (gastrophetes) obsluhované jedním bojovníkem a jednoramenné torsní praky (monagkon), vrhající kameny po balistické křivce. I v tomto případě šlo však spíše o doplňkové zbraně.

Římská říše

Absolutní vládce Středomoří

Pokud se dá o antickém Řecku mluvit jako o vojenské velmoci své doby, pak o Římu to platí dvojnásob. Celé dějiny města jsou ve znamení téměř neustálých bojů, které Římany zocelily do té míry, že se sami považovali za válečnický národ. Nejprve museli bojovat o holou existenci proti okolním latinským národům, později o upevnění moci na Apeninském poloostrově, během přelomu letopočtu o světovládu a konečně v období pozdního císařství o záchranu před hordami germánských barbarů.

Římský svět

Je jisté, že vojenská služba patřila v Římě vždy k nejdůležitějším složkám veřejného života a význam obrany vystupoval do popředí zvláště v raném římském období, kdy bylo třeba jednat

» Sporádaný postup římských vojáků s viditelnými standartami

Rozsah římské říše v roce 117

➤ **Římská říše za císaře Trajána, kdy v roce 117 dosáhla největšího územního rozmachu. S rozlohou cca 5,4 milionů km² byla druhou největší starověkou říší. Jen Perská říše za Dáreia Velkého ji velikostí překonala (cca 7,5 milionů km² kolem roku 500 př. n. l.)**

aktivně proti vnějšímu ohrožení. Každý Říman byl tehdy povinen zanechat práce na poli a na výzvu konzulů, kteří byli veliteli válečných výprav, se dostavit do Říma na Martovo pole. Zde byli muži cvičeni a připravováni na válku. Po skončení tažení se vojáci opět volně rozcházeli domů. Nemuselo to však být nadlouho, protože římský občan byl vojákem na celých 30 let. Řím v době republiky prakticky neznal stálou námezdnu armádu, přesto však úspěšně organizoval útočná tažení a odolával nepříteli. To bylo mimo jiné dáno i faktem, že v čase potřeby se služba v armádě stala všeobecnou povinností. Později vysílali do války své pomocné oddíly i spojenci Římanů (tzv. auxiliární sbory).

Celkový počet vojáků a jejich rozdělení se v průběhu doby měnilo. O úspěšnosti římského vojska za období republiky mluví i to, že na počátku principátu již pod římskou správou spadalo území o rozloze přes 5 milionů km² a pod vládou císařů žila až čtvrtina obyvatel planety (podle odhadů asi 90 milionů lidí). Itálie a Řím neměly stálou vojenskou posádku, proto si císaři z vybraných mužů sestavovali praetoriánskou gardu, plnící úlohu jakési osobní stráže. Již císař Augustus (63 př. n. l.–14 n. l.) zřídil praetoriánských kohort celkem devět. Přímo v Římě vždy zůstávaly dvě, ostatní byly rozesety volně po italském území. Na počátku Augustovy vlády, tedy roku 31 př. n. l., měl Řím k dispozici 60 legií, jejichž počet císař snížil na 28, tvořených délesloužícími dobrovolníky. Tradiční šestnáctiletá vojenská služba byla stanovena pro odvedence jako minimum, později byla prodloužena na 20 let. Do armády již mohl vstupovat kterýkoliv občan bez rozdílu majetku.

Vojenské tábory proti barbarům

Řím postupně rostl a v období principátu již musel chránit své dlouhé hranice s tzv. barbarikem. Z původně malé osady se během několika staletí stal kolos sahající od Atlantiku až na Blízký Východ a od Británie až k saharské poušti. V obraně hranic měly zásadní význam stálé vojenské tábory (castra), budované na strategicky důležitých místech. Tyto tábory tvořily často rozlehlý opevněný komplex, v němž se nacházely ubytovací prostory pro vojáky, administrativní budovy, skladiště potravin, zbraní a jiného materiálu, ošetřovna nemocných, svatyně apod. Jeden takový předsumvatý tábor byl k úžasu našich archeologů objeven v roce 2001 u Olomouce (a několik dalších bylo u Mušova na jižní Moravě).

Tábory s ubytovanými legiemi měly obvykle rozlohu 20–25 hektarů, mohly však být i větší. Legionáři byli nuceni nosit s sebou do pole i celou sadu nářadí (krumpáče, motyky apod.) pro budování táborů a příležitostných obranných staveb.

Ze stálých táborů vznikaly postupně aglomerace a časem i raně středověká města. U táborů se také soustřeďovali řemeslníci a obchodníci dodávající výrobky pro armádu, nevěstky apod. Města, jako je třeba Kolín nad Rýnem (Colonia Agrippinensis), Vídeň (Vindobona) a Budapešť (Aquincum), jsou přitom také původními římskými tábory.

Kromě stálých táborů existovaly ještě tábory „pochodové“, které si vojsko stavělo na každodenním pochodu. Tyto tábory sloužily jako ubytovací prostor a současně jako opěrný bod proti možnému útoku. Tábory patřily k hlavním opěrným bodům opevněného pohraničního systému – tzv. Limes Romanus, který měl za císařství (31 nebo 27 př. n. l. až 476 n. l.) chránit území ovládané Římem proti barbarskému světu.

Kázeň a velení

Vrchní velení římskému vojsku spadalo za doby království (podle tradice 753–510 př. n. l.) většinou patricijské šlechtě, v době republiky (cca 510–27 př. n. l.) vojevůdcům či zvoleným diktátorům (především

Počátkem principátu spadalo pod římskou správu území o rozloze asi 5 milionů km², pod vládou římských císařů žila až čtvrtina obyvatel planety, odhadem asi 90 milionů lidí

v době bezprostředního ohrožení Říma) a v době císařství již neomezeně třímal veškerou vojenskou moc císař (měl samozřejmě k dispozici řadu vojevůdců pod svým velením). Úspěšným velitelům byly i za císařství prokazovány mnohé počty, ovšem za podmínky, že jejich ambice nebyly příliš vysoké.

Charakteristické byly i tresty a udržování disciplíny legionářů. Jednou z hlavních povinností důstojnického sboru totiž bylo udržení potřebného řádu, nezbytného pro vysokou efektivitu legií v bitvě. Přitom se sahalo k tvrdým opatřením, jednotlivci byli např. trestáni pokoutou (zkrácením zoldu) nebo bitím. Legie umístěné v provinciích se poměrně často bouřily nebo odmítaly poslušnost (včetně zavraždění svých velitelů). V takových případech bylo třeba jednat rázně, ale také opatrně.

Římské válečné lodstvo

Římané původně neměli s lodmi mnoho společného a sami se hrdě nazývali národem „suchozemským“. Vzrůstající vliv ve Středomoří již kolem 4. stol. př. n. l. je však donutil zřídit obchodní i válečné lodstvo. **Zásahu na tom, že se Římané postupně stali spojenci nejen po pevnině Středomoří, ale i na moři samotném, má Kartágo.** Tato především námořní velmoc je v dějinách zaznamenána jako jeden z posledních velkých protivníků mocného Říma před dovršením jeho antické světovlády. Kartáginci byli zdatní a zkušení obchodníci. Jejich bohaté město se rozkládalo v severní Africe. Řím s Kartágem, svým obchodním i vojenským soupeřem, svedl celkem tři války o vládu nad západním Středomořím. A protože Římané říkali Kartágincům Punové, označujeme je jako punské.

Proběhly celkem 3 punské války, 1. v letech 264–241 př. n. l., 2. v letech 218–201 př. n. l. a poslední, jež byla spíše konečným zničením a vypleněním Kartága než válkou, proběhla v roce 146 př. n. l. a označujeme ji jako 3. punskou válku.

Důležité je, že Římané se v těchto válkách naučili bojovat na moři. **Údajně podle vzoru cizí ztroskotané lodí postavili Římané za 60 dní vlastní flotilu o 120 lodích.** Byli si však vědomi, že nemají dostatečné zkušenosti v námořních bitvách, proto vymysleli novou taktiku. Rychle se přiblížili k lodi nepřítel a pak spustili na nepřátelskou palubu můstek s hákem. **Po můstku přeběhli vycvičení římské legionáři a boj pak probíhal obdobně jako na souši.** V tom byli Římané neprekonatelní, zatímco kartáginci námořníci nebyli pro takový způsob boje ani cvičeni, ani vyzbrojeni. To, že úspěchy římského lodstva znamenaly jeden z rozhodujících faktorů punských válek, není třeba zdůrazňovat.

Válečné lodě Římanů se jmenovaly naves longae, tj. dlouhé lodě, neboť poměr jejich délky k šířce činil až 8:1. Bývaly poháněny obvykle třemi řadami vesel nad sebou. Veslaři byli otroci, kteří zabírali podle úderů palice v rukou dozorce. Po celý zbytek svých dějin se již Římané zúčastňovali všech důležitých bitev i na moři, přestože hlavní síla jejich „železných legií“ spočívala nadále v rychlém útoku po pevnině.

➤ **Římská loď z doby císaře Augusta a schematické zobrazení můstku, který Římanům umožnil uplatnit na moři obdobnou taktiku boje, jakou mistrně ovládali na souši**

V případě nutnosti trestat celé jednotky, třeba pro zbabělost před nepřítelem, se Římané uchýlovali podle povahy provinění k přidělování horší stravy, k vypovězení jednotky mimo tábor a konečně i k pověstnému decimování. Při ní byl kromě předchozích trestů vylosován každý desátý muž a zmrskán (výjimečně dokonce ubit k smrti). Kárná opatření vůči jednotkám měla omezené trvání a rušila se, jakmile si jednotka znovu získala ztracenou dobrou pověst.

Válečné stroje a rýče

Také Římané používali četných válečných strojů, včetně obléhacích věží, beranidel, katapultů, balist apod. Většina vrhacích zařízení byla nicméně jen zdokonalenou verzí řeckých vynálezů. Účinnost

➤ **K tradiční výzbroji římského vojáka patřil tzv. hispánský meč, který měl dvojitý ostří a byl asi 70 cm dlouhý**

některých zařízení, rekonstruovaných na základě archeologických nálezů je však udivující. Římská cheirballistra například dokázala usmrtit dva vojáky stojící za sebou jediným výstřelem nebo prorazit šípem silnou dubovou desku. Pověstná byla také římská vynalézavost při obléhacích akcích. Například Gaius Julius Caesar (100–44) při obléhání Alésie v Galii obkličil město řadou příkopů, věží, palisád a léček. Římané vybudovali 7 táborů a 23 pevností o celkové délce asi 16 km. Velitelé nikdy nelitovali času ani námahy svých vojáků, pokud vedla k úspěchu v tažení. Platilo přísloví, že Řím vděčí za svou světovládu spíše rýči než meči. Nebýt dokonalého systému římských cest, které umožňovaly poměrně rychlou dopravu na větší území impéria, nebylo by možné řadu důležitých vojenských operací logisticky zvládnout. V některých ohledech však byli Římané konzervativní. Využívání válečných slonů, kteří byli v bitvách nevypočitatelní a často ohrožovali více vlastní vojáky než jednotky protivníka, brzy po punských válkách zavrhl.

Vandalové v Římě

Mocná římská říše, která vládla velké části světa po mnoho století, nakonec nebyla schopna čelit invazi germánských kmenů, které se daly na pochod západním směrem vlivem tzv. stěhování národů po roce 375 n. l. Během 5. století se situace z krizové změnila v téměř katastrofální. V roce 410 vydrancovali Vizigóti vedení náčelníkem Alarichem Řím, což znamenalo tvrdý dopad na psychiku Římanů. Již o rok dříve se římská vojska stáhla i ze vzdálených provincií, např. z Británie, která byla ponechána svému osudu. Vizigóti byli sice později vytlačeni z Itálie do jižní Galie, přesto však dále představovali závažné nebezpečí do budoucna. Mezi tím jiný germánský kmen – Vandalové – pronikl do severní Afriky a tuto pro říši tolik důležitou obilní provincii

Říkalo se, že Řím vděčí za světovládu spíše rýči než meči. Například Julius Caesar nechal při obléhání Alésie vybudovat celou řadu příkopů, věží, palisád a léček

opanoval po pádu Kartága v roce 438. V roce 455 Vandalové napadli a podruhé vyplenili Řím (a vysloužili si tak mj. zneužití svého jména coby nadávky).

Ztráta římské loajality

Samotný zánik západofřímské říše však měl více příčin. Jaké procesy vedly ve svém konečném důsledku k přeměně tohoto kdysi mocného státu v řadu germánských království, je již dlouhou dobu

➤ Jak válčili staří Římané

Jádrem římské armády byla stejně jako v Řecku pěchota. V královské době byl souhrn pěšího vojska označován slovem legie (legio), kde latinské označení souvisí se slovem legere (sbírat) a odpovídá českému termínu (vojenský) sbor. Odvody k legiím byly uplatňovány podle tradičního rozdělení Říma do rodových tribuí. Každá rodová tribus pak odváděla skupinu 1 000 vojáků, což lze odvodit i z latinského označení miles (voják, neboť Mille = tisíc). Následovalo dělení podle kurií a dalších užívaných jednotek. **Nejstarší římská legie měla asi 3 000 mužů, později se však tento počet až zdvojnásobil.** Legie neměla jednotné velení. O to se dělili tři vojenští tribunové, z nichž každý velel skupině tisíce vojáků pocházejících z jedné tribue. Legie se dále dělila podle jednoduchého vzoru. V čele jednotlivých centurií byli centurioni, v čele dekurii dekurioni.

➤ **Pověstná obranná formace římských legií příznačně nazvaná „želva“**

PĚCHOTA A JÍZDA

K běžné výzbroji římského vojáka patřila kovová přilba, pancíř, obdélníkovitý, asi 120 cm vysoký a polokruhovitě vypouklý štít, meč (gladius – odtud název pro gladiátory) a kopí (pilum). **Populární a účinnou zbraní byl nebezpečný hispánský meč, který měl dvojitý ostří a byl asi 70 cm dlouhý.** Některí vojáci užívali také krátké dýky, která však za republiky nepatřila k předepsané výzbroji. Pěší lehkooděnci nosili kožené helmy, kulatý štít a lehké kopí. Vojáci z pomocných jednotek, pocházející z provincií, si uchovali svou domácí výzbroj i výstroj.

Oděv vojáků se skládal z krátké tuniky, pláště a v pozdější době ze zvláštních vojenských bot, zvaných caliga. Významnější úlohu než v řeckém světě již u Římanů hrála jízda, která plnila bojové i výzvědné úkoly. Jízdní jednotky byly početně slabé, neboť čítaly dohromady asi 300 mužů, kteří se dělili na tři centurie. Vrchními veliteli jízdy byli tři tribuni. **Koně si však mohli stejně jako v Řecku dovolit jen movitější občané.**

předmětem zájmu historiků. Za jeden z hlavních důvodů je pokládána barbarizace římského vojska, které bylo v pozdní době již tvořeno převážně germánskými žoldněři. Ani početní velikost armády nebyla dostatečnou k tomu, aby dokázala zabezpečit nesmírně dlouhé hranice říše. Státní správa se postupně ocitla ve faktickém rozkladu, současně i ekonomika impéria byla rozvrácena příliš vysokými daněmi,

ŽIVOT ZA STANDARTU

Častým jevem v římském vojsku byly korouhve, prapore, standarty a další vojenské odznaky. Od dob vojevůdce Maria (1. stol. př. n. l.) měla každá legie stříbrného orla na tyči a pod něj se umísťovala další znamení (blesky, zvířata, kovové puklice). Orel byl později nahrazen drakem. **Znamení nosil do boje pouze nejzdatnější voják, neboť jejich ztráta byla považována za velkou potupu.** Když byly takřka zlikvidovány tři legie v bitvě v Teutoburském lese roku 9 n. l., bylo hlavním úspěchem následných trestných výprav (kromě pohřbení mrtvých) právě opětovné získání ztracených standart.

KDY SE SLAVIL „TRIUMF“

Při slavném vojenském vítězství povolil senát vojevůdci tzv. triumf (lat. triumphus), tj. slavnost vítězství, nejvyšší státní počtu. Pro kteréhokoliv římského vojevůdce představoval tento slavnostní akt závěrečnou kariéru a nejvyšší možnou počtu. Triumfy se začaly pořádat až koncem období republiky a triumfátor **musel splňovat tyto podmínky: vítězná válka byla řádně vypovězena, jejím výsledkem bylo územní rozšíření říše a v jedné bitvě bylo zabito alespoň 5 000 nepřátel.** V období císařství byl triumf vyhrazen již pouze císaři jakožto vrchnímu veliteli vojska, skutečný vítěz se musel spokojit jen s triumfálními odznaky (a to v zájmu své bezpečnosti, neboť přílišná horlivost

nebyla panovníky většinou tolerována). Populárním římským památkem na oslavu císaře byl triumfální oblouk. Dnes jich známe asi 360, nejvíce z území Afriky. Představují jedny z nejhodnotnějších památek římské architektury. Mají vzhled monumentální brány s horní nástavbou obvykle doplněnou sochou císaře, stojícího na triumfálním voze taženém čtyřspřežím. Na obou průčelních stranách bývají reliéfy vztahující se k oslavované události a další umělecká výzdoba.

Nižším druhem triumfu byla tzv. ovace, která se konala v případě nepovolení vítěznému vojevůdci oslavit triumf pro nesplnění podmínek. Ovace spočívala ve slavnostním průvodu na Kapitol, na rozdíl od triumfu ale oslavenec nejel na slavnostním voze, nýbrž kráčel v doprovodu svých

vojáků pěšky. **V období republiky byla otázka povolení či zamítnutí slavit triumf a ovace častým zdrojem politicky podbarvených rozporů a hádek mezi římskými senátory.**

➤ **Římští vojáci při práci s katapultem**

kteřé zbavovaly obyvatelstvo posledních zbytků loajality k římskému státu.

Zánik Říma tak nepřišel v podobě jediné zdrcující rány, ale spíše kombinací dlouhodobých rozkladných vlivů, které dodnes nejsou zcela uspokojivě interpretovány. «

Vladimír Socha, historik, specializace na dějiny starověku a pravěku

BŘEZEN 2008 Egyptská, Asyrská, Perská říše

DUBEN 2008 antika – Alexandr Veliký, Římská říše

ČERVEN 2008 nástupci Říma – Svatá říše římská, Byzantská říše

ČERVENEC/SRPEN 2008 východní říše – Arabové, Zlatá horda, Osmanská říše

ZÁŘÍ 2008 koloniální říše – Španělsko a Portugalsko, Britské impérium

ŘÍJEN 2008 novodobé velmoci – Napoleon Bonaparte, Pruské království, Ruské císařství

LISTOPAD 2008 velmoci 20. století – Třetí říše, Sovětský svaz, USA